

UDK 811.131.1'25=112.2:792.54:929Linhart A.T.

Nataša Cigoj Krstulović

Muzikološki inštitut, ZRC SAZU, Ljubljana

natasa@zrc-sazu.si

ODKRITJE LINHARTOVEGA PREVODA ITALIJANSKEGA OPERNEGA BESEDILA LA FRASCATANA (1782)

V razpravi je prvič obravnavan libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki je bil natisnjen leta 1782 v Ljubljani za predstavo nemške gledališke družbe. Knjižico z opernim besedilom za tedaj popularno Paisiellovo opero *La frascatana* hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju. Primerjava z drugim libretom razkriva, da je avtor prevoda Livignijevega italijanskega opernega besedila v nemščino Anton T. Linhart in ne Johann Friedrich Schmidt, kot se je doslej napačno domnevalo. V nemškem besedilu je dodanih osem vrstic v slovenskem jeziku. Zgodovinska vrednost Linhartovega prevoda opernega speva »Na vem, če je kej fletno« je prikazana v odnosu do edinega doslej znanega Zoisovega prevoda italijanske arije »Preljube ženice« (ital. »Mie care donnette«).

Ključne besede: libreto, *Das Mädchen von Fraskati*, Anton Tomaž Linhart, slovenski jezik

The study is the first to discuss the opera libretto *Das Mädchen von Fraskati*, which was printed in Ljubljana in 1782 for the production of the German theatre company. Today the text for the then popular Italian opera *La frascatana* of Giovanni Paisiello is kept in the Austrian National Library (Österreichische Nationalbibliothek). A comparative analysis with another libretto has revealed that the German translation of Livigni's opera text was made by Anton T. Linhart and not by Johann Friedrich Schmidt as it has hitherto been wrongly assumed. The German text contains eight inserted lines in the Slovenian language. The historical importance of the newly discovered Linhart's translation in Slovenian is more evident in the light of the only previously known Zois's translation of the Italian aria "Preljube ženice" (It. "Mie care donnette").

Keywords: libretto, *Das Mädchen von Fraskati*, Anton Tomaž Linhart, Slovenian language

0 Operni libreto kot literarnozgodovinski vir

Knjižica z besedilom operne zgodbe je zaradi odsotnosti ali pomanjkanja drugih virov za 17. in 18. stoletje v zadnjem času prepoznana kot dragocen vir za raziskovanje poustvarjalnosti in lokalno pogojenih posebnosti uprizoritev. Raziskovalci kulturne, glasbene in literarne zgodovine imajo zgodnejši libreto za pomemben vir pri preučevanju prenosa repertoarja, zgodovine in estetike recepcije (Gier 1998, Rainer 2002, Kokole 2004, 2005). Primerjava opernih besedil, ki so v 18. stoletju nastala na podlagi predelav tedaj uveljavljenega in sprejetega vsebinskega vzorca v različnih kulturnih okoljih, razkriva kulturno dinamiko evropskega prostora, po drugi strani pa

so iz primerjalne analize opernega besedila, natisnjenega ob uprizoritvah v različnih mestih, razvidne lokalno pogojene posebnosti gledališke produkcije.

V slovenskih arhivih je ohranjenih relativno malo knjižic z besedili vokalno-instrumentalnih glasbenih del, ki so bila v 18. stoletju uprizorjena v Ljubljani. Pomemben razlog za to je njihov potrošniški namen, zaradi česar so knjižice, namenjene poslušalcem kot vir informacij za lažje razumevanje operne zgodbe, natisnili na papirju slabše kakovosti in s tipografskimi napakami (Macnutt 2001: 645). Zbiralci libretoev so bili ljubitelji glasbe in opere. Naš najbolj znani zbiratelj italijanskih opernih besedil je bil baron Žiga Zois. Žal se je njegova bogata zbirka italijanskih libretoev izgubila (Kidrič 1926: 118), izgubljeni pa so tudi natisi opernih besedil, ki so jih imeli v svojih knjižnicah drugi bogati, glasbi naklonjeni zbiralci plemiškega rodu. Arhivsko gradivo za proučevanje zgodovine gledališča, repertoarja in izvajalske prakse je bilo uničeno tudi v požaru Stanovskega gledališča leta 1887. V slovenskih arhivih se tako ni ohranil operni libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki ga je natisnil ljubljanski tiskar Eger ob gostovanju nemške gledališke družbe Emanuela Schikanedra leta 1782.¹ Izvod hrani Avstrijska narodna knjižnica (Österreichische Nationalbibliothek) na Dunaju.² Vzrok, da je bil nemški prevod Livignijevega besedila popularne opere italijanskega skladatelja Giovannija Paisiella *La frascata* v Ludvikovi raziskavi o nemškem gledališču na Slovenskem sicer omenjen, a le v opombi (Ludvik 1957: 181, op. 84), in kot vir očitno prezrt, je pripisati napačni identifikaciji prevajalca izvirnega besedila.

1 *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger, 1782)

Od sredine 18. stoletja je število knjižic z opernimi besedili v nemškem jeziku naraščalo. Najprej so prevajali besedila uspešnih, po širšem evropskem prostoru razširjenih italijanskih komičnih oper ter jih z izvirno glasbo uprizarjali pred nemško govorečim občinstvom (Baumann 1996: 1165). Paisiellova *La frascata*, »drama giocoso in musica«, je v operni zgodovini druge polovice 18. stoletja opažena kot ena izmed najbolj popularnih komičnih oper. V času zahtev po vedno novih delih je potrebno izpostaviti izjemno število produkcij te opere in njeno repertoarno dolgoživost; od krstne izvedbe leta 1774 so jo kontinuirano izvajali vsaj do začetka 19. stoletja, zadnja izvedba naj bi bila leta 1808 v Firencah (Gatti 2004: 10). Opazna je njena neverjetno

¹ Gledališka družba pod vodstvom principala, igralca, pevca, plesalca in pisca Johanna Josepha Schikanedra – Emanuela Schikanedra (1752–1812) je v ljubljanskem Stanovskem gledališču nastopala od decembra 1779 do februarja 1780 in aprila istega leta, nato pa od novembra 1781 do februarja 1782. Z uprizoritvami nemških in tudi avstrijskih komičnih oper je popularizirala izvirna dela v nemškem jeziku. Gostovanje Schikanedrove družbe v Ljubljani v dveh zimskih sezonah je v okviru doktorskega dela o nemškem gledališču v Ljubljani natančneje raziskal Dušan Ludvik (1957: 61–92), glasbeno-plesni del Schikanedrovih uprizoritev pa še ni bil predmet posebnih študij.

² Poleg izvoda na Dunaju sta se ohranila še dva natisa libreto s tem naslovom, a z navedbo tiskarne Johann Georg Weingand und Franz Ferstl. Zdi se, da je bilo ime te graške tiskarne dodano naknadno na obstoječi Egerjev natis, saj je na naslovnici prekinjena črta obrobe, sicer pa so naslovnice in vsebina enaki. Izvoda z navedbo graške tiskarne se nahajata v nekdanji privatni zbirki libretoev plemiške družine Vrtba v knjižnici gradu Křimice na Češkem in v düsseldorfski Univerzitetni in deželni knjižnici (Universitäts- und Landesbibliothek, Düsseldorf, sig. 129252101).

hitra razširitev iz italijanskega prostora po celi Evropi. Njena praizvedba je bila v Benetkah v gledališču San Samuele, kasneje so jo uprizarjali v italijanskih mestih in vseh večjih evropskih glasbenih središčih, v nemških in francoskih mestih, v Londonu, Københavnu, Stockholmu, Madridu. Že nekaj mesecev po premieri so jo izvajali tudi na Dunaju; od aprila 1775 do februarja 1776 so jo na odru Dvornega gledališča (Hofburgtheater) ponovili kar 34-krat, kar je bilo za tisti čas izjemno (Michtner 1970: 164). Da so besedilo opere prevajali iz italijanščine še v druge jezike, je razvidno tudi iz seznama ohranjenih libretov v tematskem katalogu Paisiellovih del. Za izvedbo leta 1776 v nemškem mestu Dresden so natisnili dvojezično italijansko-nemško operno besedilo, za izvedbo v Københavnu italijansko-dansko besedilo, leta 1778 je bil natisnjen italijansko-angleški libreto za predstavo v Londonu, istega leta italijansko-francosko besedilo za predstavo v Parizu, tri leta kasneje pa je bila tam natisnjena knjižica s priredbo Livignijevega besedila z naslovom *L'infante di Zamora*, ki jo je naredil Nicolas Etienne Framery (Robinson 1991: 190–91). Opero so v nemščini izvajali v nemških mestih, na njeno priljubljenost pa kaže tudi objava arij in duetov iz »Operette Die Frascatanerinn« s podloženim nemškim besedilom v popularni izdaji pesmi s klavirjem *Lieder, Arien und Duette bey dem Klavier*, ki je izšla leta 1782 v Berlinu pri založniku Johannu Andréju. Kdaj je bila popularna Paisiellova opera prvič izvedena v Ljubljani, zaradi odsotnosti virov ne moremo zanesljivo določiti; morda so jo najprej uprizorili člani kakšne gostujoče italijanske operne družbe. Zapisi v tabelah prihodkov, ki so shranjeni med gradivom starega ljubljanskega Stanovskega gledališča v Arhivu Republike Slovenije, pričajo, da so jo izvedli člani nemške gledališke družbe pod vodstvom Emanuela Schikanedra v Ljubljani 9. in 11. februarja 1782, to je slabih osem let po njeni praizvedbi. S popularno opero *La frascatana* so ugodili okusu ljubljanskega občinstva, ki je bilo tako kot tudi drugod naklonjeno spevnosti italijanskih oper. Spričo glasbenozgodovinskih dejavnikov, ki so od zadnjih desetletij 18. stoletja spodbujali razvoj nemškega gledališča, in dejstva, da je bila nemščina v glavnem mestu Kranjske uradni (državni) jezik, lahko domnevamo, da je Schikanedrova družba v Ljubljani uprizorila popularno italijansko opero s prevedenim, nemškim besedilom.

Dragocen vir za zgodovinsko raziskavo te ljubljanske izvedbe je knjižica *Das Mädchen von Fraskati*, ki jo je za Schikanedrovo družbo natisnil tiskar Eger leta 1782. Hranišče libreta sicer omenja že Dušan Ludvik (1957: 179, op. 26), vendar knjižice ni imel v rokah. Libreto s signaturo 845000-A.213,1 in z oznako »Theaterbibliothek Schikaneder« hrani Avstrijski gledališki muzej na Dunaju (Österreichisches Theatermuseum) oziroma Avstrijska narodna knjižnica (Österreichisches Nationalbibliothek). Z enako signaturno številko sta označeni še dve drugi dramski besedili.³ Platnice zbirnega zvezka so preproste, brez okrasja, na njih je s črnilom napisano No. 25. Zbirni zvezek z omenjenimi besedili v nemškem jeziku in drugo gradivo z oznako »Theaterbibliothek Schikaneder« iz dunajskega gledališkega muzeja sta bila Schikanedrova last in sta del arhiva nekdanjega dunajskega gledališča Theater auf

³ Pod isto signaturo je še besedilo Ludwiga Erdmanna *Der Mißverstand oder die wiedergefundene Tochter*, natisnjeno 1782 v Leipzigu, ter drama Christiana Jacoba Wagenseila *Mustapha und Zeangir*, prvič natisnjena 1768 v Berlinu.

der Wieden, ki ga je konec 18. stoletja vodil Schikaneder. V zvezku je libreto *Das Mädchen von Fraskati* uvezan prvi. Na naslovnici je zapisano *Das Mädchen / von / Fraskati / Ein Singspiel / in drey Aufzügen. / Nach dem italiänischen. / von A. L. *** / Ausgeführt von der Schikanederischen Gesellschaft. / Laybach / Gedruckt mit Egerischen Schriften. / 1782*. Obsega 79 strani. V zgornjem levem kotu na prvi strani je bil kasneje s svinčnikom dodan zapis »Schmidt, Johann Friedrich / Livigni, Filippo / Komp. Paisiello, Giovanni«. V katalogu Avstrijske narodne knjižnice je kot prevajalec libreta zapisan Johann Friedrich Schmidt.

2 Dva nemška prevoda opernega besedila *La frascatana* in identifikacija obeh prevajalcev

Libreto za Paisiellovo opero *La frascatana* je napisal Filippo Livigni po operni predlogi *La finta semplice o sia il tutore burlato*, ki jo je za neapeljsko gledališče napisal Pasquale Mililotti in leta 1769 uglasbil Giacomo Insaguis (Villinger 2000: 85). Vsebina komične opere sledi vrsti opernih zgodb, napisanih po modelu komedije zmešnjav, kakršnega so libretisti v drugi polovici 18. stoletja v pričakovanju uspeha pri poslušalcih pogosto predelali v novo različico. Zgodba je tipičen komičen ljubezenski zaplet s srečnim koncem, v katerega so vpleteni pripadniki različnih družbenih slojev. Smiselno je izpostaviti, da je v nasprotju z do tedaj najbolj uveljavljeno in razširjeno prakso tiskanja dvojezičnih libretov v Egerjevi izdaji izpričan le prevod libreta z naslovom *Das Mädchen von Fraskati*. Na podlagi tega bi lahko sklepali, da so opero res izvajali v nemškem jeziku.

V Avstrijski narodni knjižnici na Dunaju hranijo poleg ljubljanskega libreta še eno, prav tako leta 1782 natisnjeno knjižico s prevodom Livignijevega opernega besedila *La frascatana*. Ta libreto ima signaturo 1762-A. Na naslovnici je zapisano *LA FRASCATANA / oder / Das Mädchen von Fraskati / ein / Singspiel in drey Aufzügen*. Pod naslovom je manjša grafična risba, pod njo pa le zapis »Musik von Paisiello« in letnica 1782. Založnik in tiskar nista nikjer navedena. Z naslovnice torej ni mogoče ugotoviti, za katero gledališko družbo ali ob kakšni priložnosti je bila knjižica natisnjena. Glede na to, da so delo uprizorili na odru dunajskega Deželnega gledališča v nemškem prevodu s tem naslovom šele konec leta 1783 (Bauer 1955: 35), lahko domnevamo, da je libreto prišel v knjižni fond od drugod, verjetno iz nemškega ali avstrijskega prostora.⁴ V nemških mestih so namreč to Paisiellovo opero uprizarjali s prevedenim besedilom že prej, kot prevajalec pa je v letnih gledaliških almanahih omenjen (Johann Friedrich) Schmid (*Theaterjournal für Deutschland* 1782/20: 39, 41, 45 in 51). Isti prevajalec je pri omenjenem libretu naveden tudi v dunajskem knjižničnem katalogu.⁵

⁴ Pod naslovom *Das Gärtnermadchen von Frascati* je bila Paisiellova opera leta 1780 uprizorjena v dunajskem gledališču Kärntnertheater. Gl. portal *Die Oper in Italien und Deutschland zwischen 1770 und 1830*, dostop 19. avgust 2016.

⁵ Johann Friedrich Schmid (1729–1791) je zadnja leta preživel na Dunaju in je za gledališče napisal dva operna libreta. Franz Stieger, *Opernlexikon III*, Tutzing, Schneider, 872.

Slika 1: Naslovnica libreta *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger, 1782), ki ga hrani Avstrijska narodna knjižnica na Dunaju. Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Primerjava tega in ljubljanskega libreta je razkrila, da se že na prvi pogled razlikujeta po obliki in vsebini. Poleg naslovnice to nazorno kažeta različni obseg obeh knjižic (različno število strani) ter zapis imen v seznamu navedenih vlog. Nadaljnje razlike so pri prevodu in v dramaturgiji gledališke produkcije. Nedvomno gre za dva različna prevoda izvirnega italijanskega besedila. Ta ugotovitev je odprla nadaljnje vprašanje o drugem prevajalcu, saj je bilo obema libretoma v katalogu dunajske knjižnice doslej napačno pripisano isto ime – J. F. Schmid. To ime je zapisano s svinčnikom v zgornjem kotu na prvi strani Egerjevega natisa. Sklepamo lahko, da je bila napačna identifikacija imena prevajalca za ljubljanski libreto posledica površnega pregleda (in zapisa) neznanega knjižničarja. Že zapis na naslovnici libreta *Nach dem italiänischen. / von A. L. **** vzbuja dvom v pravilnost s svinčnikom zapisanega imena prevajalca

»Schmidt, Johann Friedrich«. Presenetljivo odkritje prevoda ljubezenskega speva v slovenskem jeziku, dodanega v nemško besedilo na začetku tretjega prizora v prvem dejanju, je spodbudilo domnevo, da je prevod v Ljubljani natisnjenega libreta plod na Kranjskem živečega avtorja.

Začetnici A. L. na naslovnici sta rodili slutnjo, da je libreto prevedel član Zoisovega kroga Anton (Tomaž) Linhart. Znano je, da se je Linhart podpisoval tudi z začetnicama svojega imena,⁶ da je prevajal operne librete in da so njegova prva literarna dela nastajala v nemškem jeziku. France Kidrič omenja, da je imel Zois v svoji zbirki italijanskih opernih besedil tudi dva libreta »v celovških izdajah«, in sicer *L'isola disabitata* in *La frascata* (Kidrič 1926: 118). Linhartov prevod prvega libreta z naslovom *Das öde Eiland* je objavljen v zbirki njegovih prevodov in besedil *Blumen aus Krain* (1781: 9–36). Gre za nemški prevod opernega besedila znanega italijanskega pesnika in libretista Pietra Metastasia. Glede na to lahko sklepamo, da je tudi drugi libreto *La frascata* iz Zoisove zbirke prevedel prav Linhart, in to verjetno na Zoisovo pobudo. Da je Linharta k prevajanju spodbujal Zois, je zapisal v svoji Zgodovini slovenskega slovstva že France Kidrič.⁷ Čeprav se je, kot piše Alfonz Gspan, Linhart v času svojega bivanja na Dunaju »živo zanimal za tamkajšnje gledališko življenje« (Gspan 1950: 462), pa v tem času verjetno ni slišal Paisiellove opere. V izvirnem italijanskem jeziku so jo namreč uprizarjali na Dunaju med letoma 1775 in 1777, v novi produkciji v nemškem jeziku na odru Dvornega gledališča pa šele od leta 1783 (Bauer 1955: 35; Villinger 2000: 322).

3 Linhartov prevod opernega besedila *La frascata*

Na vprašanje, kakšne so posebnosti Linhartovega prevoda opernega besedila, odgovori primerjava z izvirnim Livignijevim besedilom, ki je bilo natisnjeno tudi za izvedbo leta 1775 na Dunaju. Nastopajoče osebe in kraj dogajanja so enaki. Dogajanje je postavljeno v mestece Frascati v bližini Rima in je razdeljeno v tri dejanja. V operni zgodbi nastopa sedem oseb: Violante, hčerka bogatega vrtnarja iz Frascatija, Nardone, sin rimskega obrtnika in pastir iz Marina, Donna Stella, kapitanova hčerka in zaročenka rimskega plemiča Gioconda, Don Fabrizio – Violantin skrbnik, plemič Giocondo, zaročenec Donne Stelle, Lisette, strežnica v gostilni, in Pagnotta, služabnik plemiča Gioconda. V prvem dejanju je izpuščen peti prizor, v katerem nastopata služabnik Pagnotta in strežnica Lisette. Najbolj opazne spremembe so v 2. dejanju, saj je vrstni red začetnih prizorov zamenjan, prizor Pagnotta in Lisette pa zopet izpuščen. Morda se je Linhartu zdelo dogajanje med stranskima likoma moteče za dramaturgijo celotne zgodbe ali pa je bil izpust preprosto posledica danih izvajalskih možnosti. V ljubljanskem libretu se drugo dejanje začne s 5. prizorom izvirnega besedila, v kate-

⁶ Za ta podatek in spodbudo k nadaljnjemu raziskovanju se zahvaljujem dr. Luki Vidmarju.

⁷ France Kidrič (1929–1938: 227) je zapisal: »Okoli 1781 do 1782 je vzniknil po vsej priliki običaj, ki je postal zelo pomembno agitacijsko sredstvo: da so prevajali gostujočim operistom laške arije, ki so se pele potem na radost obiskovalcev med laško predstavo v stanovskem gledališču. Če Zois sam morda ni bil prvi prevajalec, je pa dal iniciativo Linhartu.«

rem nastopita oba moška protagonista, Fabrizio in Nardone, sledita 6., 7. in 8. prizor, potem pa 2., 3. in 4. prizor. Izpuščen je 9. prizor. V komični sceni na koncu 2. dejanja, vrhuncu nesporazumov, ki je posledica spletk in preoblek protagonistov, nas presestetijo besede iz jezika domačega okolja. Dialog med dekletom Violante in njenim skrbnikom Fabriziom v 21. prizoru je v izvirniku zapisan:

Violante: »Chi vaglià?«
 Fabrizio: »Un Spagnol.«
 Violante: »Zerruche tu!«
 Fabrizio: »Un Tedesco!« (*La frascatana* 1775: 56).

Temu delu izvirnega besedila ustreza v ljubljanskem libretu na 63. strani prevod v 19. prizoru, a namesto med Violante in Fabriziom poteka dialog med mladeničem Nardonom in Fabriziom:

Nardone: »Sto radish?«
 Fabrizio: »Ein Kroat.«
 Nardone: »Poberi se!«
 Fabrizio: »Auch ein Krainer.«

V nadaljevanju Linhartov prevod bolj ali manj zvesto sledi izvirniku.

Jezikovne posebnosti Linhartovega prevoda so nazorne na primeru popularne kavatine »Amor non so che sia« na začetku tretjega prizora 1. dejanja opere *La frascatana*. Gre za ljubezenski spev, v katerem mladi Nardone hrepeni po lepi Violante. Izvirno Livignijevo besedilo je preprosta pesem, sestavljena iz dveh kitic, v katerih verzi sledijo prestopni rimi s strukturo abab cdcd.

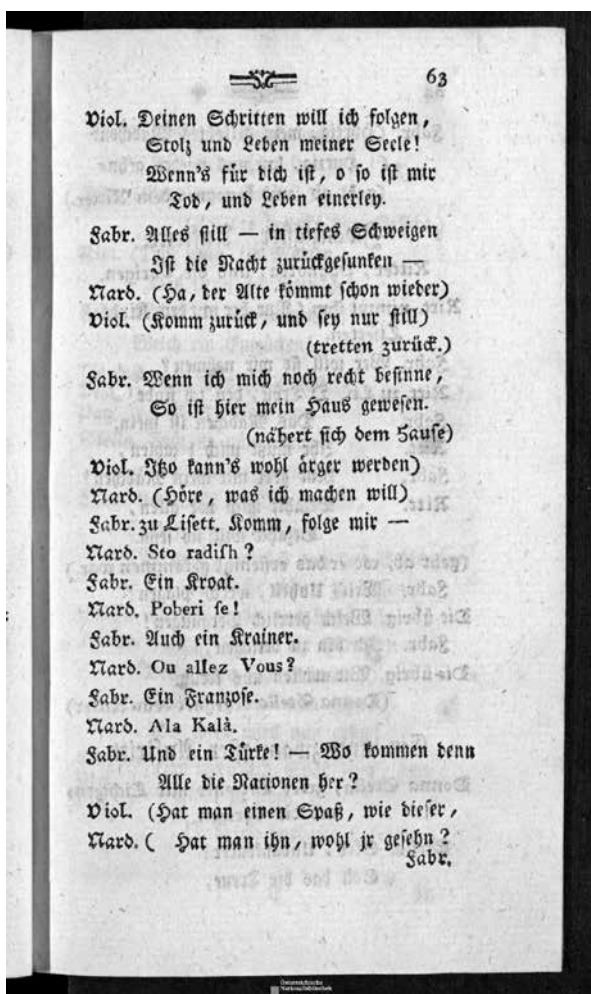
Amor non sò che sia,
 Ma sò ch'è un traditor;
 Che cosa è gelosia
 Non ho saputo ancor.
 La Donna mi vien detto,
 Che fa da sospirar;
 E pure io poveretto
 Mi voglio innamorar (*La frascatana* 1775: 12).

Linhartov prevod besedila z rabo prestopnih rim relativno svobodno sledi vsebini in strukturi izvirnika.

Den Kitzel, der die Herzen,
 Mit sanfter Wehmuth sticht,
 Die anmuthsvollen Schmerzen
 Der Liebe kenn' ich nicht.
 Die Weiber, 's ist kein Zweifel,
 Vermehren unsre Pein.
 Doch wiegt mich armen Teufel
 Auch das zur Liebe ein (*Das Mädchen von Fraskati* 1782: 12).

Tudi Schmidt je z rabo prestopnih rim skušal ujeti vsebino in ritem Livignijevih verzov, a je njegov prevod precej drugačen kot Linhartov:

Mich kann die Lieb' nicht kränken,
 Sie ist mir unbekannt,
 Und bleibt nach meinem Denken
 Der Thorheit nur verwandt.
 Ich hör's die Mädchen sagen,
 Daß sie nur Seufzen macht:
 Doch haben diese Klagen
 Noch keine umgebracht (*La frascatana oder Das Mädchen von Fraskati* 1782: 12).

Slika 2: Stran 63 v libretu *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger 1782). Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Semantična in estetska vrednost Linhartovega prevoda bi se dali ugotoviti s posebno jezikovnozgodovinsko raziskavo. Na tem mestu lahko le ugotovimo, da primerjava obeh nemških prevodov pokaže opazne razlike in da sta prevajalca relativno svobodno prevedla tožbo zaljubljenega mladeniča.

4 Linhartov prevod speva »Amor non so che sia« v slovenski jezik

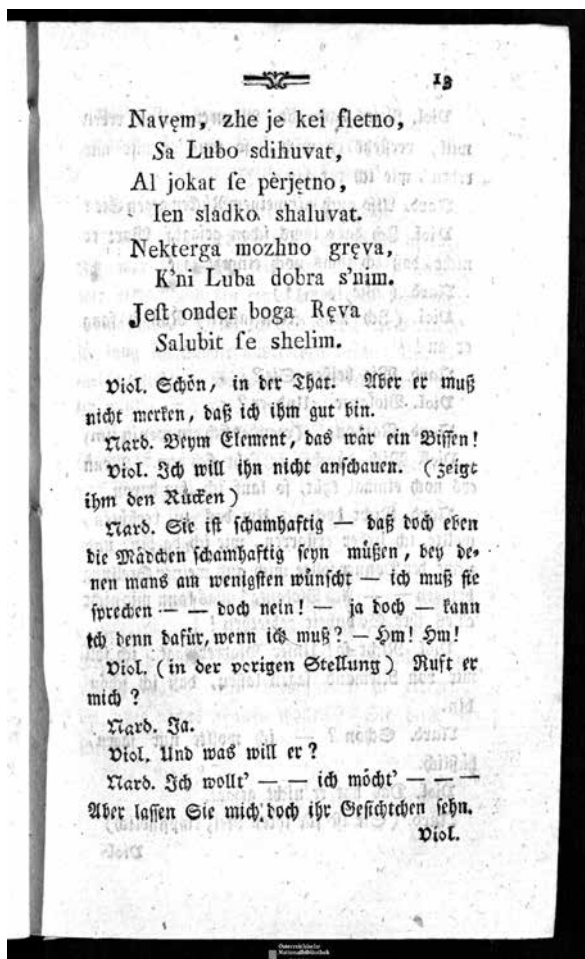
Na strani 13 nas v ljubljanskem libretu takoj za nemškim prevodom preseneti Linhartov prevod speva »Amor non so che sia« v slovenskem jeziku. Zapisan je v bohoričici:

Na vem, zhe je kei fletno,
Sa Lubo sdihuvat,
Al jokat se pèrjètno,
Ien sladko shaluvat.
Nekterga možhno grèva,
K'ni Luba dobra s' nim.
Jest onder boga Rèva
Salubit se shelim (*Das Mädchen von Fraskati* 1782: 13).

Linhartov prevod italijanskega opernega speva v slovenski jezik je bolj kot z umetniškega vidika opazen zaradi svojega zgodovinskega pomena, saj je nastal v času narodnega preporoda, ko si je Zois prizadeval, da bi bil slovenski jezik slišan v izobraženih italijansko in nemško govorečih meščanskih krogih.

5 Linhartov prevod arije »Na vem, če je kej fletno« in Zoisov prevod arije »Preljube ženice«

Vrednost novoodkritega Linhartovega prevoda v slovenski jezik se zdi bolj merljiva, če ga opazujemo v luči edinega doslej znanega Zoisovega prevoda italijanske arije »Preljube ženice«. To je tudi edini doslej znani dokument, ki potrjuje Kopitarjevo navedbo, da so za slovensko idejo navdušeni razsvetljenci, zbrani okrog Zoisa, res prevajali besedila popularnih napevov iz italijanskih oper. Zoisovemu prevodu so pripisovali pomembno zgodovinsko vlogo, v zapisih pa je naveden tudi točen datum 26. oktober 1809, ko je Kopitar v pismu posredoval prepis speva v slovenskem jeziku francoskemu zgodovinarju Marcelu de Serresu, ki je objavil prevod prvič leta 1814 v delu *Voyage en Autriche* (Kidrič 1929–38: 410; Škerlj 1973: 442–44). Slabih sto let kasneje je Ivan Prijatelj objavil arijo v italijanskem jeziku s prvim verzom »O care donnette« in Zoisov prevod v reviji *Veda* (I/2 1911: 133). Imeni libretista in skladatelja ter naslov opernega dela doslej niso bili prepoznani. Identifikacija libretista in skladatelja je pomembna za nadaljnje sklepanje o tem, kdaj je nastal prevod arije v slovenski jezik oziroma ob kakšni priložnosti so arijo javno zapeli. Domnevamo lahko, da gre za prevod arije »Mie care donnette«, speva iz 2. dejanja nekdanje popularne komične opere *Le donne cambiate* (*Donne cambiate*) skladatelja Marcosa Antónia da

Slika 3: Stran 13 v libretu *Das Mädchen von Fraskati* (Ljubljana: Eger 1782). Objavljeno z dovoljenjem Avstrijske narodne knjižnice.

Fonseca Portugala na italijansko operno besedilo, ki ga je po znani predlogi napisal Giuseppe Maria Foppa.⁸ Opera je bila prvič izvedena v Benetkah leta 1797 (Cranmer 2001: 202). Komične opere tega portugalskega skladatelja na italijanska besedila so bile popularne od konca 18. stoletja in so jih imele na repertoarju tudi italijanske operne družbe. Zaradi odsotnosti virov, relevantnih za gledališko zgodovino tega časa, ne moremo zanesljivo sklepati o tem, kdaj je bila opera prvič izvedena v Ljubljani. Na podlagi časopisne navedbe, da so člani italijanske operne družbe v Ljubljani 24. maja 1810 na slavnostni prireditvi v čast maršala Marmonta peli neko priljubljeno Portugalovo opero (Laibacher Zeitung 29. maja 1810, št. 25, [str.1]), bi lahko sklepa-

⁸ Knjižica z opernim besedilom je na portalu *Naxos Music Library*, dostop 19. avgusta 2016.

li, da so peli med predstavo tudi arijo s slovenskim besedilom »Preljube ženice«. V prid takšnemu sklepu je tudi dejstvo, da je bila tedanja francoska oblast naklonjena domačemu jeziku.

Zoisov prevod italijanske arije »Preljube ženice« bi torej lahko nastal med letoma 1797 in 1809, kar je 15 do 25 let kasneje kot Linhartov prevod speva »Na vem, če je kej fletno«. Novoodkriti Linhartov prevod opernega speva v slovenski jezik ima zato posebno zgodovinsko vrednost. V libretu *Das Mädchen von Fraskati* objavljeni spev in zapis datuma operne predstave v tabelah prihodkov Schikanedrove družbe pričata o tem, da se je slovenski jezik dejansko slišal v javnosti vsaj že leta 1782, morda pa celo že leta 1781. Nadalje lahko ugibamo, ali je »neka Linhartova«, ki jo je v drugi polovici leta 1781 ljubljanski kanonik Janez Anton Ricci domnevno na Dunaju zapel pesniku in libretistu Pietru Metastasiu (navedeno po Gspan 1950: 463), morda le Linhartov prevod v slovenski jezik. Že muzikolog Dragotin Cvetko je izrazil dvom o Linhartu kot avtorju: »če to ni bil morda le prevod besedila kake arije« (Cvetko 1959: 53). V luči odkritega Linhartovega prevoda in dejstva, da gre za dogodek pred Metastasijevo smrtjo aprila 1782, se zdi Cvetkova domneva pravilna.⁹ Morda je Ricci zapel Metastasiu prav prevod speva »Na vem, če je kej fletno« iz popularne Paisiellove opere *La frascata*. Raziskovalka Paisiellovih oper Christine Villinger namreč piše, da je avstrijski dvorni pesnik Metastasio to opero dobro poznal in se o njej pohvalno izrazil (Villinger 2000: 322).

Odkriti Linhartov prevod italijanskega opernega besedila *La frascata* poleg edinega njegovega doslej znanega prevoda opernega besedila *L'isola disabitata* Pietra Metastasia, ki mu Filip Kalan pripisuje pomemben avtorski prispevek (Kalan 1979: 57), dopolnjuje védenje o njegovem delu v njegovem prvem ustvarjalnem obdobju. Sodi v čas, ko je kljub ustvarjanju preporoditeljev v slovenskem jeziku, objavljenim v zborniku *Pisanice*, Linhart »še vztrajal pri nemščini« in je svoj almanah *Blumen aus Krain* »oblikoval v jeziku, ki je tedaj določal kulturno (in politično) normo izobraženstva« (Poniž 2005: 272–73). V Linhartovem nemškem prevodu *Das Mädchen von Fraskati* dodane vrstice v slovenskem jeziku pa so prvi izraz njegove pripadnosti domačemu okolju in jeziku, ki je nekaj let kasneje spodbujal njegovo ustvarjalnost v slovenskem jeziku. Linhartovo zanimanje za gledališče in oba njegova sedaj znana prevoda opernih besedil v nemški jezik na začetku osemdesetih let 18. stoletja so nedvomno vplivali na njegovo kasnejše literarno ustvarjanje. Prevajanje je bilo za Linharta »dobra šola, ki ga je usposobila za spretno prirejanje pesmi za Tončka in Nežko v delu *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi*« (Slivnik 2005: 65). Verjetno ni naključje, da je Linhart ustvaril besedilo za prvo glasbeno-gledališko delo v slovenskem jeziku Ta

⁹ Prav Linhartovo prevajanje opernih besedil in zanimanje za gledališče nadalje spodbujata potrebo po natančni raziskavi morebitnih glasbenih vzorov ali celo izvornosti dveh spevov, ki ju je Cvetko pripisal Linhartu. Čeprav skladatelj ni posebej naveden, naj bi po njegovem mnenju dve svoji pesmi v nemškem jeziku »An Liebchen« in »Lied«, objavljeni v zborniku *Blumen aus Krain* leta 1781, Linhart tudi uglasbil (Cvetko 1958: 323 in 362, op. 341). Dvom vzbuja zlasti dejstvo, da doslej ni sledov o drugi tovrstni Linhartovi glasbeni ustvarjalnosti.

veseli dan ali Matiček se ženi (1790) kot svobodno predelavo Beaumarchaisovega besedila: »obdelana po francoski *La folle journée, ou le Marriage de Figaro* par M. De Beaumarchais«. Morda je Linhart imel celo v rokah leta 1780 v Ljubljani natisnjeno Großmannovo besedilo za komično opero nemškega ustvarjalca Friedricha Ludwiga Bende *Der Barbier von Sevilj*, po Ludvikovem mnenju prvo predstavitev predelave Beaumarchaisovega besedila in zgodbe o seviljskem brivcu v Ljubljani (Ludvik 1957: 86). Nastanek Linhartovega *Matička* in kasnejše Novakove uglasbitve posameznih točk tega besedila z naslovom *Figaro* (po vzoru Mozartove glasbe) so torej nedvomno posledica prenosa repertoarja ter literarne in glasbene dinamike, kakršna je v evropskem prostoru veljala ob koncu 18. stoletja. Obravnavani, leta 1782 v Ljubljani natisnjeni in v Avstrijski narodni knjižnici odkriti libreto *Das Mädchen von Fraskati*, ki ga je prevedel Linhart, je dokument skupne evropske literarno-glasbene preteklosti, a hkrati dokument Linhartovega prvega ustvarjalnega obdobja. V libretu objavljene vrstice v slovenskem jeziku so obenem tudi pomemben dokument prve faze uvajanja narodnega jezika v javnosti v času narodnega preporoda na Slovenskem.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv Republike Slovenije, Višja gledališka direkcija v Ljubljani AS 13, fasc. 2, Collectanea. Gledališki akti za obdobje 1773–1792, Wochentliche Tabelle über das von Hr. Emanuel Schikaneder abgenommenen Drittel.
- Anton BAUER, 1955: *Opern und Operetten in Wien: Verzeichnis ihrer Erstaufführungen in der Zeit von 1629 bis zur Gegenwart*. Gradec, Dunaj, Köln: Böhlau.
- Thomas BAUMANN, 1996: Das deutschsprachige Libretto. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, Zv. 5. Kassel: Bärenreiter. 1163–68.
- David, CRANMER, 2001: Portugal [Portugallo], Marcos António [da Fonseca]. *The new Grove dictionary of music and musicians* 20. London: Macmillan Publishers. 202–04.
- Dragotin CVETKO, 1958: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 1. zv. Ljubljana: DZS.
- , 1959: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, 2. zv. Ljubljana: DZS.
- Francesco GATTI, 2004: La frascatana: The geography of a success. *Giovanni Paisiello: La frascatana*. Knjižica in CD. Bologna: Bongiovanni.
- Albert GIER, 1998: *Das Libretto. Theorie und Geschichte einer musikoliterarischen Gattung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- France KIDRIČ, 1926: Dramatične predstave v Ljubljani do l. 1790. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* V. 108–20.
- , 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: SM.
- Metoda KOKOLE, 2004: The 1773 production of Piccini's *La buona figliuola* in Ljubljana and other local traces of Italian operas in the later part of the 18th century. *Niccolò Piccinni musicista europeo*. Ur. A. di Profio. Bari: M. Adda editore.

- 253–63.
- , 2005: Italijanska opera v notranjeavstrijskih središčih v 18. stoletju: Repertoar in izvajalci. *De musica disserenda* 1/1–2. 75–93.
- Anton Tomaž LINHART, 1781: *Blumen aus Krain: Für das Jahr 1781*. Ljubljana: Eger.
- , 1950: *Zbrano delo* 1. Ur. A. Gspan. Ljubljana: DZS.
- , 1967: *Dve ariji*. Redigiral Jakob Jež. Ljubljana: Društvo slovenskih skladateljev.
- Filippo LIVIGNI, 1775: *La frascatana, dramma giocoso per musica*. Dunaj: Giuseppe Kurzbök.
- , 1782: *Das Mädchen von Fraskati*. Ljubljana: Eger [prev. Anton Linhart].
- , 1782: *La frascatana oder Das Mädchen von Fraskati* [prev. Johann Friedrich Schmidt].
- Dušan LUDVIK, 1957: *Nemško gledališče v Ljubljani: Doktorska disertacija*. Ljubljana: UL.
- Richard MACNUTT, 2001: Libretto. *The new Grove dictionary of music and musicians*, zv. 14. London: Macmillan Publishers. 645–49.
- Otto MICTNER, 1970: *Das alte Burgtheater als Opernbühne: Von der Einführung des deutschen Singspiels (1778) bis zum Tod Kaiser Leopolds II. (1792)*. Grädec, Dunaj, Köln: Böhlau Verlag (Theatergeschichte Österreichs, zv. 3: Dunaj).
- Giovanni PAISIELLO, 1991: *A Thematic Catalogue of his Works*. Ur. M. F. Robinson. New York: Pendragon Press.
- Denis PONIŽ, 2005: Današnje razumevanje Linhartove pesniške zbirke »Cvetje s Kranjskega«. *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250 letnici rojstva*. Ur. I. Svetina, F. Slivnik, V. Štekar-Vidic. Ljubljana, Radovljica: SGM, Muzeji radovljiške občine. 271–88.
- Theobald REINER, 2002: Frühe Libretti als Ereignis-Dokumente: Bemerkungen zu einer Sammlung von Textbüchern des barocken Musiktheaters. *Theater am Hof und für das Volk. Beiträge zur vergleichenden Theater- und Kulturgeschichte: Festschrift für Otto G. Schindler zum 60. Geburtstag*. Ur. B. Marchal. Dunaj, Köln, Weimar: Böhlau Verlag. 179–201.
- Franz STIEGER, 1981. *Opernlexikon: III: Librettisten*. Tutzing: Hans Schneider.
- Francka SLIVNIK, 2005. A. T. Linhart in gledališče njegovega časa. *Anton Tomaž Linhart. Jubilejna monografija ob 250 letnici rojstva*. Ur. I. Svetina, F. Slivnik, V. Štekar-Vidic. Ljubljana, Radovljica: SGM, Muzeji radovljiške občine. 41–97.
- Stanko ŠKERLJ, 1973: *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih*. Ljubljana: SAZU.
- Theaterjournal für Deutschland* (1782/20).
- Christine VILLINIGER, 2000: »Mi vuoi tu corbellar«: *Die Opere buffe von Giovanni Paisiello: Analysen und Interpretationen*. Tutzing: Schneider (Mainzer Studien zur Musikwissenschaft; zv. 40).

SUMMARY

The hitherto under-investigated libretto *Das Mädchen von Fraskati* printed for the production of the German theatre company in Ljubljana in 1782, combined with other scarce and accidentally preserved sources, constitutes important documents for Slovenian theatre history. On the one hand, the libretto symptomatically reveals a rise of German theatre and the cultural dynamics of the territory at the end of the eighteenth century, and on the other, by representing a musical-literary genre, it provides specific information on the production in Ljubljana. The libretto *Das Mädchen von Fraskati*, which was printed for the Schikaneder Company by the Ljubljana-based printer Eger, is kept in the Austrian National Library (Österreichisches Nationalbibliothek). A comparative analysis with another libretto for the then popular Italian opera *La frascatana* of Giovanni Paisiello, which was printed the same year, has revealed that the German translation was made by Anton Tomaž Linhart and not by Johann Friedrich Schimdt as has been hitherto wrongly assumed.

In addition to the only previously known Linhart's translation of Metastasio's libretto *L'isola disabitata* the newly discovered Linhart's translation of Livigni's libretto *La frascatana* contributes to the understanding of his work at the beginning of the 1780s. In the first, still cosmopolitan and predominantly German-language phase of his creative development, the special importance for Slovenian literary history is ascribed to the eight lines of Linhart's translation in Slovenian that were inserted into the German text. "Na vem, če je kei fletno" (It. "Amor non so che sia") is the translation of the popular cavatina from Act 1, Scene 3 from the opera *La frascatana*. The importance of the newly discovered Linhart's translation in Slovenian is more evident in the light of the only previously known Zois's translation of the Italian aria "Preljube ženice" (It. "Mie care donnette"). The title of the opera recognised in this study was important for further conclusions on the more precise dating of Zois's translation and on its public performance. Since Portugal's opera *Donne cambiate* was composed only in 1797, we can conclude that "Preljube ženice" was produced much later than "Na vem, če je kei fletno", i.e., after 1797 and before 1809. Linhart's translation, which was produced before 1782, probably in 1781, is therefore a valuable and important document testifying to the first phase of introducing the national (or rather provincial) language among the educated Italian- and German-speaking citizens of Ljubljana.